

УДК 373.5.015.31:17.023.35

Н. В. МЕРКУЛОВА

кандидат педагогічних наук

Мелітопольський державний педагогічний університет

імені Богдана Хмельницького

І. І. ВАРАКУТА

соціальний педагог

Синельниківський НВК “ЗОШ I–III ст. – ДНЗ”

ФОРМУВАННЯ ЦІННОСТЕЙ ДОБРОДІЯННЯ У ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ, ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

У статті розкрито проблему формування цінностей добродіяння у дітей, позбавлених батьківського піклування; проаналізовано поняття: цінності, моральні цінності, цінності добродіяння; висвітлено інтерактивні форми та методи навчання та виховання дітей, позбавлених батьківського піклування.

Ключові слова: цінності, моральні цінності, цінності добродіяння, педагогічна проблема, діти, позбавлені батьківського піклування, інтерактивні методи навчання.

Сучасний стан розвитку освіти України зумовлений кардинальними змінами, спрямованими на реформування середньої освіти. Основною складовою процесу реформування освіти є оновлення змісту підготовки дітей, позбавлених батьківського піклування. Вивчення й узагальнення наукової літератури дає підстави стверджувати, що модернізаційні процеси порушують нові вимоги до навчання та виховання дітей, позбавлених батьківського піклування. У цьому контексті важливим стає той факт, що вихованість особистості суттєвою мірою залежить від рівня її моральної культури та уміння впроваджувати цінності добродіяння у повсякденному житті.

Особливості формування системи цінностей схарактеризовано в наукових розвідках В. І. Андрєєва, Ю. К. Бабанського, О. В. Безпалько, І. Д. Бега, І. М. Богданової, В. І. Бондаря, Р. Х. Вайноли, І. І. Гавриш, Н. В. Заверико, І. А. Зязюна, А. Й. Капської, В. Г. Кременя, А. І. Кузьмінського, В. Л. Омеляненко, В. В. Ягупова та ін.

Мета статті – висвітлити та проаналізувати систему формування цінностей добродіяння у дітей, позбавлених батьківського піклування.

Багатогранність освітніх процесів, що відбуваються в системі освіти України, зумовлюють посилення вимог до підготовки дітей, позбавлених батьківського піклування. Досліджуючи процес формування цінностей у дітей, позбавлених батьківського піклування, зазначимо, що в реальному житті нашого суспільства наступив саме той період, коли необхідно усвідомити те, що проблема розвитку та становлення моральної особистості нині є досить актуальною. В умовах сьогодення відбувається переоцінювання цінностей у суспільстві. Враховуючи це, зауважимо, що гуманні й

демократичні відносини людей у всіх сферах життя, питання морального виховання виходять на одне із перших місць у системі підготовки дітей, позбавлених батьківського піклування.

У нормативно-правових документах наголошено, що діти, позбавлені батьківського піклування, – це діти, які залишилися без піклування батьків у зв'язку з позбавленням їх батьківських прав, відібранням у батьків без позбавлення батьківських прав, визнанням батьків безвісно відсутніми або недієздатними, оголошенням їх померлими, відбуванням покарання в місцях позбавлення волі та перебуванням їх під вартою на час слідства, розшуком їх органами Національної поліції, пов'язаним з ухиленням від сплати аліментів та відсутністю відомостей про їх місцезнаходження, тривалою хворобою батьків, яка перешкоджає їм виконувати свої батьківські обов'язки, а також діти, розлучені із сім'єю, підкинуті діти, батьки яких невідомі, діти, від яких відмовилися батьки, та безпритульні діти [7].

Згідно з науковими джерелами, однією із найважливіших категорій педагогічної етики є моральний обов'язок особистості. Відповідно до цього, обов'язок – показник рівня свідомості особистості вчителя щодо виконання суспільних потреб, а також запитів та прагнень дітей, позбавлених батьківського піклування [15]. За таких обставин постають нові цілі й завдання у створенні необхідних умов, за яких може розвинутися активний громадянин сучасного суспільства.

З'ясування сутності проблеми формування цінностей добродіяння у дітей, позбавлених батьківського піклування, спонукає до аналізу поняття “проблема педагогічного дослідження”. У сучасній науково-педагогічній літературі термін “проблема педагогічного дослідження” має декілька трактувань: це питання, яке виникає під час вивчення педагогічних процесів, явищ і на яке необхідно відповісти; проблемна ситуація, пов'язана із суперечністю педагогічної діяльності та її теоретичним уявленням, що вимагає для свого пізнання й вирішення певних методів, процедур і прийомів дослідження [5, с. 62].

Проблема формування цінностей добродіяння у дітей, позбавлених батьківського піклування, зазнає актуалізації у зв'язку з необхідністю реалізації Державної національної програми “Освіта: Україна ХХІ століття” (1993 р.), пріоритетними завданнями якої є: відродження і розбудова національної системи освіти як найважливішої ланки виховання свідомих громадян, формування освіченої, творчої особистості, забезпечення пріоритетного розвитку людини, відтворення й трансляція культури й духовності в усій різноманітності вітчизняних та світових зразків [4].

Більшість соціальних педагогів і вчителів під час формування цінностей добродіяння у дітей, позбавлених батьківського піклування, використовують традиційні педагогічні методи та прийоми. Так, для розвитку творчої, пізнавальної діяльності дітей, позбавлених батьківського піклування, вчителю та соціальному педагогу необхідно створювати особливі умови на уроці та позакласному занятті [1]. Одним з ефективних шляхів вирішення

цієї проблеми є впровадження інтерактивного навчання та виховання дітей, позбавлених батьківського піклування. На підставі всебічної рефлексії наукової літератури й реального практичного досвіду підсумовано, що інтерактивне навчання дітей – спеціальна форма організації пізнавальної діяльності, що має конкретну мету – створити комфортні умови навчання, за яких кожен учень відчуває свою успішність та інтелектуальну спроможність [9]. З огляду на це інтерактивне навчання та виховання суттєво стимулює пізнавальну діяльність дітей, позбавлених батьківського піклування, та сприяє формуванню у них цінностей добродіяння: оволодінню знаннями з системи цінностей добродіяння; удосконаленню критичного мислення; зростанню впевненості у власних силах творити добро; розвиткові самостійності; утвердженню позитивної “Я-концепції”; посиленню креативності; оптимізації організаторських та волонтерських здібностей; створенню атмосфери співпраці та ефективної взаємодії; зростанню успішності [16]. Згідно з науковими джерелами, соціальний педагог та вчитель нової формації повинен використовувати такі форми й методи навчання і виховання дітей, позбавлених батьківського піклування, як: проблемні лекції, тематичні дискусії, проблемні семінари, “круглий стіл”, науково-практичні семінари, ігрове моделювання, дидактичні ігри, тренінги, “мозковий штурм” [12].

Аналіз педагогічних праць засвідчує, що, обираючи методи навчання та виховання дітей, позбавлених батьківського піклування, необхідно проаналізувати зміст навчального матеріалу та застосовувати активні методи там, де особливо дієво можуть виявитися творче мислення дітей, їхні пізнавальні здібності та вміння адаптуватися в реальній діяльності [2]. Так, використання інтерактивних методів навчання дітей, позбавлених батьківського піклування, у взаємодії з ґрунтовним знанням теми вможливило планомірний розвиток освітньої ситуації. Варто зазначити, що інтерактивне навчання та виховання дітей, позбавлених батьківського піклування, не повинно бути епізодичним (сьогодні вчитель використовує інтерактивні методи навчання та виховання, а завтра знову реалізує традиційну систему організації освітнього процесу) [13].

Досліджуючи організацію добродійної діяльності дітей, І. І. Гавриш з'ясувала, що ефективна система добродійної діяльності стимулює вихованців до оволодіння культурою взаємин та включає в себе підсистеми – ігрову, пізнавальну, комунікативну, трудову та художню діяльності. Згідно з поглядами науковця, така різноманітність діяльнісних сфер є обов'язковою передумовою створення сприятливого середовища для формування основ культури взаємин, яка відрізняється від інших видів діяльності дітей тим, що здійснюється відповідно до їх потреб з метою отримання задоволення й повністю залежить від внутрішнього спрямування та бажань людини. І. І. Гавриш наголошує, що значущість такої діяльності полягає у відновленні психофізичного потенціалу особистості та підвищенні рівня її культурного та морально-етичного розвитку. Водночас ініціативність у добро-

дійній діяльності виявляється не просто у взаєминах, а у свідомих, добровільних взаєминах, які, у свою чергу, співпадають з інтересами самої дитини та цілком залежать від її внутрішніх потреб і мотивів [3, с. 23]. Вивчення й узагальнення соціально-педагогічної літератури дає підстави стверджувати, що основою виховної роботи з розвитку цінностей добродіяння у дітей, позбавлених батьківського піклування, є активізація формування таких рис особистості дитини, як: духовність, моральність, совість, співпереживання, доброзичливість, любов до Батьківщини та рідного краю.

Проблеми добродіяння, цінностей, моральних цінностей та цінностей добродіяння перебувають в одній науковій площині, тому важливим постає компаративний підхід до аналізу окреслених понять. Під час теоретичної рефлексії наукової літератури підсумовано, що добродіяння – це активна альтруїстично ціннісноспрямована взаємодія, де особистість має можливість досягнути поставленої духовно-моральної мети, що виникає в результаті появи у суб'єкта соціальної та моральної потреби [3, с. 22].

На підставі узагальнення теоретичних підходів зазначимо, що “цінності – найважливіші компоненти людської культури поряд з нормами та ідеалами. Їх існування вкорінене в екзистенціальній активності суб'єкта культурної творчості, його діалозі з іншими людьми, орієнтованому не тільки на існуюче, а й на значуще, нормативно-належне” [11, с. 294]. Згідно з педагогічним словником, моральні цінності – духовні ідеї, укладені в поняттях, які мають високий ступінь узагальнення [14, с. 659]. Ми погоджуємось з думкою Г. А. Іваниці про те, що цінності добродіяння – це складне інтегративне структурно-особистісне утворення, яке передбачає наявність позитивних духовно-моральних якостей особистості, супроводжується емоційним станом задоволення від результатів учиненого та зумовлюється позитивною ціннісною динамікою в свідомості особистості [8].

Зауважимо, що процес формування цінностей добродіяння у дітей, позбавлених батьківського піклування, повинен розпочинатися з дитячого віку. Н. В. Заверико обстоює думку про те, що на сьогодні найбільшого поширення в роботі з дітьми, позбавленими батьківського піклування, набули профілактичні програми, спрямовані на формування ціннісних орієнтацій, життєвих і соціальних навичок [6, с.141]. У зв'язку із цим слід зазначити, що для виховання та навчання дітей, позбавлених батьківського піклування, необхідно також підвищувати роль виховних закладів, зокрема бібліотек для дітей, у формуванні особистості дитини на засадах християнської моралі, етики та духовності. Аналіз практичного досвіду засвідчує, що у проведенні виховного заходу, спрямованого на формування цінностей добродіяння у дітей, позбавлених батьківського піклування, у центрі уваги повинна бути дитина та її проблеми, світоглядні принципи та переконання. Для того, щоб виховні заходи для дітей, позбавлених батьківського піклування, проходили на високому методичному рівні, соціальні педагоги та вчителі загальноосвітніх навчальних закладів повинні запрошувати на них громадські організації, соціальні служби та духовенство [10].

Унаслідок опрацювання наукових джерел виокремлено систему добродійної діяльності, яка ґрунтується на сукупності морально-етичних якостей, що визначають особливості взаємодії учнів. Необхідно також зауважити, що в системі добродійної діяльності дітей розкриваються широкі можливості для: вироблення свідомого ставлення до людини як вищої цінності; виховання добродійності як основоположної якості; розвитку потреби у свідомій добродійній діяльності; виховання почуття за здійсненні вчинки; формування готовності до взаємодії в умовах добродійної діяльності [3, с. 24].

Висновки. Отже, вивчення й теоретичне обґрунтування проблеми формування цінностей добродіяння у дітей, позбавлених батьківського піклування, спонукають до висновку про те, що комплексний підхід є основним у вирішенні цієї проблеми. Крім того, комплексний підхід передбачає концентрацію змісту, методів, форм освітньо-виховної роботи з дітьми, які позбавлені батьківського піклування, навколо ціннісно-смыслових домінант.

Список використаної літератури

1. Актуальні проблеми соціально-педагогічної роботи : модульний курс дистанційного навчання / за ред. А. Й. Капської. – Київ : Науковий світ, 2002. – 164 с.
2. Аніскіна Н. О. Технологія планування стратегічних змін / Н. О. Аніскіна, Л. П. Пасечнікова. – Харків : Основа, 2005. – 112 с.
3. Гавриш І. І. Забезпечення системності в організації добродійної діяльності як передумова виховання культури взаємин молодших школярів / І. І. Гавриш // Молодий вчений. – 2015. – № 4 (19). – С. 22–26.
4. Державна національна програма “Освіта” (“Україна ХХІ століття”). – Київ : Райдуга, 1994. – 61 с.
5. Житник Б. О. Методологічні проблеми дослідницької діяльності вчителя / Б. О. Житник, Є. М. Павлютенков, І. В. Маслікова. – Харків : Основа, 2008. – 160 с.
6. Заверико Н. В. Соціальна педагогіка : навч. посіб. / Н. В. Заверико. – Київ : Слово, 2011. – 240 с.
7. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування : Закон України від 13.01. 2005 р. № 2342-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15>.
8. Іваниця Г. А. Педагогічні умови виховання добродійності учнів початкової школи / Г. А. Іваниця // Відродження : науково-методичний вісник ВОПОПП. – Вінниця : Фенікс, 2011. – Вип. 1. – С. 161–164.
9. Інноваційна діяльність педагога: від теорії до успіху: інформаційно-методичний збірник / упоряд. Г. О. Сиротенко. – Полтава : ПОШПО, 2006. – 124 с.
10. Карпенко О. Г. Вступ до спеціальності “Соціальна робота” : навч.-метод. посіб. / О. Г. Карпенко. – Київ : Слово, 2011. – 248 с.
11. Культурология. XX век : энциклопедия : в 2 т. // гл. ред. С. Левит. – Санкт-Петербург : Университетская книга : ООО Алетейя, 1998. – Т. 2. М–Я. – 370 с.
12. Омеляненко В. Л. Педагогіка: завдання і ситуації : практикум / В. Л. Омеляненко, А. І. Кузьмінський, Л. П. Вовк. – Київ : Знання-Прес, 2006. – 423 с.
13. Пометун О. Енциклопедія інтерактивного навчання / О. Пометун. – Київ : А.С.К., 2007. – 144 с.
14. Рапацевич Е. С. Современный словарь по педагогике / сост. Е. С. Рапацевич. – Минск : Современное слово, 2001. – 927 с.

15. Соціальна робота: технологічний аспект : навч. посіб. / за ред. А. Й. Капської. – Київ : Центр навчальної літератури, 2004. – 352 с.

16. Шевченко Н. І. Інновації в освіті – виклик часу / Н. І. Шевченко // Проблеми освіти. – 2008. – № 54. – С. 19–24.

Стаття надійшла до редакції 17.02.2016.

Меркулова Н. В., Варакута И. И. Формирование ценностей благодеяния у детей, лишенных родительской опеки, как педагогическая проблема

В статье раскрыто проблему формирования ценностей благодеяния у детей, лишенных родительской опеки; проанализированы понятия: ценности, моральные ценности, ценности благодеяния; отражены интерактивные формы и методы обучения и воспитания детей, лишенных родительской опеки.

Ключевые слова: *ценности, моральные ценности, ценности благодеяния, педагогическая проблема, дети, лишенные родительской опеки, интерактивные методы обучения.*

Merkulova N., Varakuta I. Value Formation of Virtue Among Children, Deprived of Parental Care as a Pedagogical Problem

The article reveals the problem of formation values of virtue among children deprived of parental care; analyzed the concept: values, moral values, values of self-righteousness; highlights interactive forms and methods of teaching and upbringing children deprived of parental care.

The problem of values formation of virtue in children deprived of parental care, has always been one of the current, and in the current situation, despite the systemic crisis of morality, it is of particular importance. So, in modern conditions there is a significant deterioration of the moral relationship between people, the growth of cruelty, aggressiveness, inability to understand each other, to show respect, tolerance and mercy.

These features are mainly manifested in the behavior of children who require special attention. They are children-orphans and children deprived of parental care.

The system of charity based on a combination of moral and ethical qualities that determine the characteristics of the interaction of students. It should also be noted that in the charitable activities of children reveal opportunities to: develop a conscious relationship to person as the highest value; education charity, as the fundamental quality; conscious of the need for charitable activities; fostering a sense of responsibility for the implementation of actions; forming readiness for cooperation in terms of charity.

Key words: *values, moral values, virtue values, pedagogical problem, children deprived of parental care, interactive teaching methods.*